

A Handbook of Economic Anthropology, ed. J.G. Carrier,
Cheltenham–Northampton 2005, ss. 601

Celem przyświecającym powstaniu podręcznika pod redakcją Jamesa G. Carrier'a było zaprezentowanie możliwie szerokiego ujęcia problematyki ekonomicznej, osadzonej w kontekście zjawisk o charakterze społeczno-politycznym oraz zestawienie poglądów reprezentowanych przez „klasyczne szkoły antropologii ekonomicznej” z obecnym stanem badań.

Publikacja została podzielona na sześć części: *Orientations, Elements, Circulations, Integrations, Issues* oraz *Regions*. W ten sposób łącznie zaprezentowanych zostało 35 tekstów autorów reprezentujących ośrodki badawcze ze Stanów Zjednoczonych, Niemiec, Wielkiej Brytanii, Norwegii, Japonii i Brazylii. Interesującym postulatem redaktora wydaje się przede wszystkim odejście od „europocentrycznego postrzegania dokonań dyscypliny”.

Pierwsza część pracy – zatytułowana „Zainteresowania” – obejmuje sześć artykułów poświęconych modelom funkcjonowania systemów gospodarczych. Rozpoczyna ją tekst autorstwa Barry'ego L. Isaaca, podsumowujący stan dyskusji pomiędzy substancywistami a formalistami. Autor przedstawił go w kontekście biografii naukowej oraz historii szkoły stworzonej przez Karla Polanyi'ego. Szczególne miejsce zajmuje tu wiele komentarzy do publikacji z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, które w odejściu od „klasycznego” postrzegania ekonomii rynkowej podkreślały osadzenie życia ekonomicznego w konkretnych realiach społeczno-kulturowych. Wskazywały także na społeczne uwarunkowania zjawisk natury gospodarczej.

W artykule wskazano na różnice zachodzące pomiędzy ujęciem proponowanym przez Polanyi'ego (oraz skupionych wokół niego badaczy) a poglądami reprezentowanymi przez Scotta Cooka czy Harolda Schneidera. Barry Isaac przywołał także pięć typów opozycji (sformułowanych przez Toma Campbella) występujących w „debacie między substancywistami a formalistami” (idealizm–materializm, opisy szczegółowy–normatywny, indywidualny–holistyczny, konflikt–konsensus, pozytywistyczny–interpretacyjny). Zwrócił również uwagę na wpływ poglądów Karla Polanyi'ego na antropologię, socjologię, archeologię czy etnohistorię, przywołując dorobek takich badaczy, jak Paul Bohannon, Pedro Carrasco, Louis Dumont, Timothy Earle, Maurice Godelier, Claude Meillassoux, John Murra, Marshall Sahlins czy Eric Wolf. Autor artykułu podkreślił także „ponadczasowy charakter” wpływu szkoły Polanyi'ego na nurt antropologii ekonomicznej oraz trwałą obecność jego poglądów w badaniach prowadzonych przez socjologów i politologów.

Kolejnym z tekstów pojawiających się w części poświęconej „zainteresowaniom antropologii ekonomicznej” jest artykuł omawiający relacje pomiędzy antropologią, ekonomią polityczną a teorią systemu światów, wykorzystaną w odniesieniu do społeczeństw postindustrialnych. Autor tekstu – James S. Eads wskazał na zależności zachodzące pomiędzy funkcjonowaniem „społeczeństwa miejskiego” a kapitalizmem i rozwojem technologii informacyjnej. Zdaniem Eadsa przepływ „informacji” oraz „techniki” stanowi bowiem element integrujący sieć powiązań ekonomicznych (pozostających poza charakterystyczną dla systemów światów jednolitą władzą polityczną).

Jednocześnie autor wskazał na zjawisko zastąpienia jednolitej władzy politycznej, jednolitą „kontrolą technologiczną”.

Kolejne dwa teksty (Don Robotham i Sutti Ortiz) poświęcone zostały ekonomii politycznej oraz relacjom zachodzącym pomiędzy systemami władzy a polityczno-ekonomicznymi uwarunkowaniami procesów decyzyjnych. Szczególną uwagę poświęcono tu kwestii uporządkowania obecnej w literaturze przedmiotu terminologii oraz modelom obrazującym działanie mechanizmu ekonomii rynkowej.

Autorzy postawili również wiele pytań dotyczących miejsca jednostki w badaniach prowadzonych nad ujęciem modelowym. Zwrócili także uwagę na obecną wśród antropologów praktykę opisywania modelu ekonomicznego społeczności funkcjonujących poza zachodnioeuropejskim systemem wymiany w oderwaniu od konkretnej „rzeczywistości społeczno-kulturowej”. (W ten sposób pojawia się tu również wiele pytań metodologicznych. Jedno z najważniejszych dotyczy doboru próby – czy za podstawową jednostkę modelową uznać należy np. pojedyncze gospodarstwo domowe, czy też bardziej słuszny byłby w tym przypadku zwrot ku indywidualizacji i jednostce ludzkiej). W proponowanym ujęciu zdecydowanie obecny jest wpływ badań prowadzonych przez Marshalla Shallinsa.

Jednocześnie w tekście poświęconym podejmowaniu decyzji ekonomicznych (Sutti Ortiz) na uwagę zasługuje odwołanie do modelu łączącego doświadczenia antropologii, psychologii i socjologii. W ten sposób podejmowane jest również zagadnienie „podświadomej racjonalizacji” podejmowanych decyzji ekonomicznych, także w społecznościach przedindustrialnych. Interesujące jest zwrócenie uwagi na zależności zachodzące pomiędzy racjonalizacją decyzji ekonomicznych, sferą „logiki ekonomicznej”, a zyskiem, który stanowić może zarówno korzyść natury materialnej, jak i wartość niematerialną.

Kolejny z artykułów – autorstwa Susany Narotzky, poświęcony został problematyce dotyczącej tworzenia rezerw w kontekście społecznym. Warto zaznaczyć, że podjęta tu problematyka związana jest nie tylko z badaniami prowadzonymi nad mechanizmem tworzenia nadwyżek o charakterze produkcyjnym. Dotyczy także zmian obserwowanych w systemie opieki nad potomstwem czy świadczeń z zakresu ochrony zdrowia. Istotne jest tu przede wszystkim ukazanie relacji zachodzących pomiędzy rynkiem a państwem czy grupami interesu. Problematyka ta dotyczy także instytucjonalizacji życia społecznego.

Tekst ten koresponduje jednocześnie z ostatnim z artykułów. Stephen Gudeman zwraca w nim uwagę na obecność w życiu ekonomicznym dwóch rzeczywistości – pierwsza upatruje w zjawiskach natury ekonomicznej uwarunkowań społecznych (gospodarstwa domowe, organizacje plemienne), druga natomiast charakteryzuje się „bezosobową” wymianą, mającą miejsce w sieci powiązań ekonomicznych. Tekst odnosi się również do mechanizmu funkcjonowania współczesnego systemu akumulacji dóbr. Zdaniem autora tworzenie bazy ekonomicznej jako podstawy funkcjonowania społeczeństw postindustrialnych wielokrotnie nabiera charakteru „sakralnego”. Często jest ono również związane z „personifikowaniem rynku” poprzez opisywanie „nastrojów rynkowych” w kategoriach wyrażających nie tylko oczekiwania, ale i stan „emocjonalny”.

Druga część pracy zawiera teksty poświęcone znaczeniu pojęcia własności oraz jej miejscu w świecie antropologii ekonomicznej (postrzeganej przez pryzmat relacji zachodzących pomiędzy produkcją, cyrkulacją i konsumpcją dóbr). W pierwszym

z tekstów Chris Hann omawia zagadnienie prawa własności w ujęciu antropologicznym. Szczególną uwagę zwrócono na zmianę współczesnych kategorii pojęciowych oraz „rozciąganie pojęcia własności” na różne kategorie dóbr i usług. Istotne miejsce zajmują tu rozważania dotyczące prawnej definicji pojęcia własności, która z upływem czasu obejmuje coraz szersze grupy „przedmiotów” bądź usług.

Z kolei w artykule poświęconym pracy oraz klasyfikacji systemów ekonomicznych omówione zostało zagadnienie społeczno-kulturowych uwarunkowań wartościowania nakładu pracy oraz wytworzonych kategorii dóbr konsumpcyjnych. Eduard Paul Durrenberger zwraca w nim również uwagę na unifikację pojęcia wartości w kontekście procesu globalizacji, wciągającego w sieć wzajemnych powiązań ekonomicznych coraz szersze grupy ludzi. Tekst ten koresponduje jednocześnie z kolejnym artykułem, autorstwa Jonathana Perry’ego, który poświęcony został pracy w przemyśle.

Najważniejszy artykuł tej części książki dotyczy podsumowania stanu badań nad funkcjonowaniem pieniądza oraz rozwoju wymiany opartej na ekwiwalencie wartości. Studia nad tym zagadnieniem rozpoczynają rozważania poświęcone relacji pomiędzy pieniądzem a wymianą barterową. Tekst Keith Hart wyraźnie akcentuje również związki pomiędzy mitem „ewolucjonistycznego” postrzegania rozwoju ekonomii rynkowej a pieniądzem (który reprezentuje również treści symboliczne). Tego rodzaju związek wskazuje jednocześnie na społeczne skutki funkcjonowania wymiany pieniężnej. Dzięki zastosowaniu pieniądza jako formy wartości możliwa jest bowiem wymiana oparta na kupnie, nieobligująca do wzajemności. Keith Hart omawia także instytucjonalne znaczenie pieniądza. Tekst artykułu kończą rozważania na temat współczesnych dążeń do unifikacji wartości poprzez wspólny środek płatniczy, jakim jest euro. Element ten związany jest w znacznym stopniu z kolejnym tekstem, omawiającym mechanizm funkcjonowania europejskiego rynku finansowego oraz tworzącej go struktury. Kolejny z artykułów, autorstwa Thomasa C. Pattersona, omawia zagadnienie dystrybucji oraz redystrybucji. Jest to jednocześnie, podobnie jak ten poświęcony zagadnieniu konsumpcji (Rudi Colloredo-Mansfeld), tekst podsumowujący dokonania „szkół antropologii ekonomicznej”.

W trzeciej części książki zaprezentowane zostały badania prowadzone nad organizacją wymiany w społeczeństwach tradycyjnych. Na szczególną uwagę zasługuje tu tekst autorstwa Andrew Stratherna i Pameli J. Stewart. Został on poświęcony problematyce wymiany ceremonialnej. Autorzy omawiają historię badań prowadzonych nad systemem obiegu przedmiotów, wskazując jednocześnie na możliwości analizy porównawczej. W tekście obecne są również liczne egzemplifikacje związane z badaniami prowadzonymi przez nich w Papui Nowej Gwinei, Szkocji, Irlandii i na Tajwanie. Stąd też niezwykle interesujące wydają się spostrzeżenia dotyczące zjawiska potlaczu. Jednocześnie w tekście silnie akcentowany jest aspekt sieci interakcji pomiędzy ludźmi uczestniczącymi w wymianie. Autorzy podsumowując stan dyskusji terminologicznej, zwracają uwagę na rozróżnienia wymiany ceremonialnej i daru.

Zagadnienie to podejmuje także Yunxiang Yun, odnosząc się do „ekonomii daru”. Autor ten podkreśla przede wszystkim znaczenie instytucjonalizacji i oprawy ceremonialnej towarzyszącej wymianie darów. Zwraca również uwagę na specyfikę społeczności hierarchicznych, w których nie zawsze obecna jest wzajemność. Aspekt ten bardzo silnie zaznacza się w rozważaniach dotyczących „darów o charakterze kultowym”.

Badacz ten dokonuje jednocześnie wyraźnego rozróżnienia pomiędzy darem obejmującym grupy osób oraz darem przekazywanym z okazji nieceremonialnych. Wskazuje także na znaczenie różnic statusu społecznego osób biorących udział w wymianie. Ponadto badacz ten odnosi się do zagadnienia potlaczchu jako aktu rywalizacji w darach.

Ostatni z omawianych problemów w znacznym stopniu przywołuje poglądy Maurice'a Godeliera. Tekst Yunxiang Yana stanowi także podsumowanie stanu badań nad problematyką funkcjonowania daru jako formy wymiany społecznej. Zwraca również uwagę na koncepcje ewolucjonistyczne. Ponadto odnosi się do charakterystyki relacji pomiędzy człowiekiem a przedmiotem przekazywanym w formie daru. Kolejne teksty tej części pracy poświęcone są wymianie barterowej (Patrick Heady) oraz antropologii rynku (Kalman Aplbaum). Koresponduje z nim artykuł Roberta C. Hunta poświęcony „wędrowce rzeczy” w kontekście wymiany ekonomicznej.

Czwarty rozdział pracy obejmuje bardzo szeroki zakres tematyczny, odnoszący się do relacji pomiędzy kulturą, religią i ekonomią (Michael Blim, Simon Coleman). W ten sposób realizowany jest postulat ukazania życia ekonomicznego w kontekście innych równie obszernych aspektów życia ludzkiego. Autorzy postawili tu pytania dotyczące nie tylko „komercjalizacji” życia religijnego, ale i materialnego wymiaru „kultywowania duchowości”. W ramach rozdziału zaprezentowana została również problematyka z nurtu *gender studies* (Maila Stivens), odnosząca się do znaczenia płci wobec zróżnicowania ekonomicznego i zawodowego. Postulowana jest tu również zmiana metodyki badań prowadzonych nad „gospodarstwami domowymi”, które nie biorą pod uwagę różnic wynikających ze zróżnicowania płci. Tekst ten stanowi nieśmiałą polemikę z koncepcjami Carriera, Gudemana i Narotzky. Kolejny z tekstów dotyczy relacji pomiędzy aktywnością ekonomiczną a identyfikacją etniczną.

Ostatnia grupa artykułów (zwłaszcza ten autorstwa Thomasa Hyllanda Eriksena) odnosi się także do relacji pomiędzy etyką a ekonomią i badaniami prowadzonymi nad kwestią zasad moralnych człowieka w świecie ekonomii rynkowej. Teksty te stawiają również pytania o miejsce klasycznej metody etnograficznej w badaniach antropologicznych (m.in. Eric Hirsch). Niezwykle interesujące pozostaje tu jednak zagadnienie etyki w handlu, narzucania przez grupy interesu konkretnych wartości cenowych produktów, „moralności” działań marketingowych związanych z obniżaniem kosztów produkcji poprzez zatrudnianie dzieci czy „odpowiedzialności” producentów i konsumentów wobec wykorzystania ekonomicznego krajów Trzeciego Świata” (Peter Luetchford). Jest to jednocześnie próba zestawienia pojęć z zakresu etyki z charakterystycznym dla cywilizacji Zachodu postrzeganiem działań rynkowych i marketingowych.

Jeden z tekstów poświęcony został również miejscu rolników oraz produkcji rolnej w świecie ekonomii rynkowej. Stawiane tu pytania dotyczą przede wszystkim funkcjonowania rolnictwa pomiędzy „obyczajem” a zjawiskami o charakterze makroekonomicznym i procesem globalizacji. Mark Harris silnie akcentuje różnice zachodzące pomiędzy produkcją rolną postrzeganą przez pryzmat „przedsiębiorstwa” a rolnictwem „tradycyjnym” i wsią. Aspekt ten widoczny jest przede wszystkim w komercjalizacji produkcji rolnej oraz „transformacji” zachodzącej w obrębie społeczności wiejskich.

Kolejny z tekstów poświęcony jest podsumowaniu stanu badań nad teorią wartości. Pojęcie to David Graeber postrzega na trzy różne sposoby. Pierwszy z nich dotyczy „wartości” definiowanej na płaszczyźnie socjologiczno-filozoficznej, drugi odnosi się

bezpośrednio do aparatu pojęciowego „klasycznej” ekonomii, natomiast trzecia grupa definicji odnosi się do pojęcia wartości jako struktury językowej opisanej przez Ferdinanda de Saussure’a.

Ostatnia część pracy związana jest ze zróżnicowaniem problematyki badawczej podejmowanej w nurcie antropologii ekonomicznej. Rozdział ten stanowi jednocześnie próbę ukazania metodyki badań oraz ich charakteru poprzez zainteresowanie zjawiskami obecnymi na terenie południowej Afryki, Azji, Bliskiego Wschodu czy świata postkolonialnego (Terry Roopnaraine, Mahir Saul, Julia Elyachar, John Harriss, Chris Hann). Tego rodzaju ujęcie odpowiada nie tylko zainteresowaniom badawczym autorów, ale też stanowi odejście od zachodnioeuropejskiego postrzegania procesów ekonomicznych. Wskazuje jednocześnie na różnice terminologiczne obecne w obrębie samej dyscypliny.

Wydaje się, że proponowane przez grupę autorów skupionych wokół Jamesa G. Carrier’a ujęcie problematyki z zakresu antropologii ekonomicznej stanowi istotny głos w dyskusji metodologicznej. Porządkuje również obecną w obrębie dyscypliny terminologię. Poprzez tego rodzaju ujęcie możliwe jest „wyjście poza ewolucjonistyczne” i europocentryczne postrzeganie analizowanych w nurcie antropologii ekonomicznej zjawisk. Publikacja ta z całą pewnością stanowić może również istotną część przygotowania wykładu akademickiego.

Piotr Pranke